
POUDARKI DIALOGA MED KRISTJANI IN MARKSISTI NA SLOVENSKEM V 80. LETIH 20. STOLETJA

A n j a Z a l t a

Uvod

Namen prispevka¹ je predstaviti in pretehtati eno od osrednjih dilem, ki so poganjale razprave med t. i. marksisti in katoličani na Slovenskem, predvsem v 80. letih 20. stoletja. Gre ali za vprašanja metode historičnega materializma, ki ga je (delno) prevzela tudi socialistična teologija ali za poudarjanje marksizma kot svetovnega nazora. V grobem lahko ocenimo tudi, da so razprave tistega časa razpete med še vedno odmevnim pokoncilskim etosom na eni strani in rekatolizacijo Janeza Pavla II. na drugi. Gre za burno obdobje, v katerem »stare« teološke strukture (s katerimi mislimo na pokoncilski etos) niso dovolj utrjene, da bi bile resnično stare, nove strukture pa dejansko niso nove, temveč se navezujejo na tradicijo in vpeljujejo t. i. novo rekatolizacijo na integrističnih temeljih. Razdelitev na dva pola (torej na marksistični in katoliški) je problematična, saj pogloblja ideološke razpoke in kulturnobojsko retoriko, ki za številne akterje v teh razpravah ni značilna in je niso želeli negovati, kar je med drugim več kot očitno iz razgovora oziroma okrogle mize o vprašanjih sožitja ter potrebi po dialogu in

---

¹ Članek je nastal v okviru raziskovalnega projekta J6-9353 *Prepletanje med marksizmom in krščanstvom v Sloveniji, 1931–1991*, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

možnosti zanj na Slovenskem, ki jo je leta 1981 organiziralo uredništvo časnika 2000.²

Za razmišljanje o točkah razprav(-e) v tem času je bilo treba proučiti dela ključnih avtorjev katoliške in marksistične prominence, zagovornikov socialistične teologije, s poudarkom na delih mariborskega pomožnega škofa Vekoslava Grmiča, ter pregledati številke Zbornikov predavanj s teološkega tečaja za študente in izobražence o aktualnih temah Ljubljana, Priloga Biltena, Teologija za laike.

Da bi se lažje dokopali do končnega odgovora o osrednji dilemi svojega prispevka, je treba predstaviti zgodovinsko ozadje (predvsem odnos Cerkve in papeških stališč do socializma ter posledično do marksizma in komunizma, ki je nato pogojevalo odnos do tega tudi na Slovenskem), poudariti oziroma vsaj nakazati ključne pridobitve II. vaticanskega koncila in pokoncilski etos ter v okviru tega razumeti tudi zahteve krščanskega socializma in izhodišča socialistične teologije in njene umeščenosti v slovenski prostor, na kar je treba navezati vprašanje integriteta in rekatolizacije. Prispevek končuje razmišljanje o razumevanju marksizma kot znanstvene metode in/ali ideologije v pisanjih tistih, ki so oblikovali javne razprave na to temo v 80. letih 20. stoletja. Upoštevati moramo tudi zgodovinski spomin/vpliv/vzroke, ki pogojujejo različne položaje in branjenje okopov. Vendar tako s pogledom nazaj čez desetletja med branjem nekaterih vodilnih katoliških teologov postane očitno, da distinkcije med »marksistično« metodo in marksistično ideologijo/svetovnim nazorom ni tako lahko utrditi.

Zgodovinsko ozadje

Papež Leon XIII. z encikliko *Quod apostolici muneris*, ki jo je izdal 28. decembra 1878, socializem eksplicitno opredeli kot »[...] smrtono-

---

² Uredništvo časnika 2000 je 18. februarja 1981 organiziralo okroglo mizo, na kateri so sodelovali Tine Hribar, Taras Kermauner, Marko Kerševan, Stanko Ojnik, France Perko, Janko Prunk, Franc Rode, Zdenko Roter, Marjan Rožanc, Tone Stres, Andrej Ule in Ivan Urbančič. Prepis govora je objavljen v številki 17/18 (1981).

sna kuga, ki se prikrade v sama vlakna človeške družbe in jo vodi na rob uničenja,«³ in nadaljuje:

Razumete, spoštovani bratje, da govorimo o tisti sekti, ki se pod različnimi in skoraj barbarskimi imeni imenujejo socialisti, komunisti ali nihilisti in ki se širijo po vsem svetu in jih tesno povezujejo hudobne konfederacije, ne iščejo več zavetja tajnih sestankov, ampak odkrito in pogumno korakajo naprej v luči dneva in si prizadevajo razkriti tisto, kar že dolgo načrtujejo - strmoglavljenje celotne civilne družbe.⁴

Okrožnica Leona XIII. odločilno zaznamuje cerkvene kritike socializma tudi na Slovenskem, vključno z Janezom Ev. Krekom, ki kot navaja Iljaš, papeževe besede v Katoliškem obzorniku: razlaga tako: »Papež ima apostolsko dolžnost kazati, kako nevarna kuga se plazi po udih človeške družbe pod imenom socialistov, komunistov ali nihilistov.⁵ Pot je bila tlakovana za več desetletij. V tej luči nadaljuje tudi okrožnica papeža Pija XI. Iz leta 1937 *Divini Redemptoris*, ki komunizem izpostavi kot nekaj generično slabega, »zato prav v nobeni reči ne bo z njim sodeloval, komur je mar krščanske kulture.«⁶

Kot ugotavlja Jure Ramšak, je bil šele pontifikat papeža Janeza XXI-II. in »njegov« sklic II. vatikanskega koncila (1962–1965) razlog za otoplitev odnosov med krščanstvom in marksizmom, predvsem v okviru razvoja marksističnega humanizma ter pojava teologije osvoboditve v Latinski Ameriki in »njenih evropskih različic«, med katere prištevamo tudi t. i. socialistično teologijo, ki se je v Sloveniji oblikovala pod idejnim vodstvom mariborskega pomožnega škofa Vekoslava Grmiča (1923–2005).⁷ O vsebinskih predpostavkah socialistične teologije

³ Leon XIII., *Quod Apostolici Muneris. Encyclical of Pope Leo XIII on Socialism*, dostop 2. 10. 2020, http://www.vatican.va/content/leo-xiii/en/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_28121878_quod-apostolici-muneris.html, čl. 1.

⁴ Prav tam, čl. 2.

⁵ Domen Iljaš, »Katolištvo in marksizem: kratek pregled razvoja krščanskega socialnega nauka v odnosu do marksizma in prispevka Vekoslava Grmiča k tej temi,« KUD Logos, 29. 6. 2016, <http://kud-logos.si/2016/katolistvo-in-marksizem/>.

⁶ Okrožnico navaja Vekoslav Grmič, *V duhu dialoga: Za človeka gre* (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1986), 93.

⁷ Jure Ramšak, »Katoliška levica in marksizem v Sloveniji po II. vatikanskem koncilu: ideološka kontaminacija in njene politične posledice,« *Acta Histriae* 22, št. 4 (2014): 1017, <https://zdjp.si/wp-content/uploads/2015/06/ramsak.pdf>.

bomo govorili nekoliko pozneje pri razmišljanju o metodi in povezavi s socialistično in marksistično mislijo, ki je z mehčanjem teoretičnih in praktičnih položajev komunističnih gibanj sprožila nove papeške odzive, predvsem Pavla VI. Ta je v apostolskem pismu *Octogesima Adveniens*, izdanem 14. maja 1971 ob osemdesetletnici izida okrožnice *Rerum novarum*, jasno izrazil nujno po povzemanju nauka in njegovih smernic za nove potrebe spreminjajočega se sveta. V odstavku 33 je strogo ločil med (marksistično) metodo in ideologijo, kar je v okviru obravnavane tematike izjemno pomembno, zato ga navajamo v celoti:

»Eni mislijo, da je marksizem le spodoben boj, ki se bije med različnimi družbenimi razredi. Spričo doživljanja vedno prisotnega in nenehno se ponavljajočega tlačenja in izkoriščanja ljudi, mislijo, da je marksizem samo boj, včasih brez vsakega drugega cilja, boj, ki ga je treba vzdrževati in celo nenehno vzpodbujati. Za druge je marksizem najprej kolektivno izvrševanje politične in gospodarske oblasti, pod vodstvom ene same stranke, ki se ima – in sicer ona edina – za izraz in poroštvo dobrega za vse, ko odvzame posameznikom in določenim skupinam vso možnost delovanja in izbire. Za tretje je marksizem – pa naj je na oblasti ali ne – socialistična ideologija, ki temelji na zgodovinskem materializmu, kakor ga imenujejo, in zanika vse, kar presega naravo. Drugje se marksizem končno predstavlja v milejši, za današnje ljudi prikupnejši obliki: velja za neko znanstveno dejavnost, za strogo raziskovalno metodo socialne in politične stvarnosti, za razumsko in v zgodovini potrjeno vez med teoretičnimi spoznanji in dejstvom revolucionarnih prevratov. Čeprav ta razlaga pretirava nekatere oblike stvarnosti, druge pa zanemarja in jih tolmači v duhu ideologije, vendar daje nekaterim ljudem obenem z delovno metodo trdnost pri delu, ko si pripisuje, da na znanstveni način osvetljuje sile, ki gibljejo napredek človeške družbe.«⁸

Tovrstno razumevanje in položaj sta postala podlaga za strpnejši dialog med marksisti in kristjani v Evropi v drugi polovici 60. let 20. stoletja in tudi pri nas. Kerševan poudari, da je to posebej razvidno v dialogu študentov marksistov in študentov teologije na straneh študentske Tribune, v člankih Zdenka Roterja Socialistična družba in religija ter

---

⁸ Janez Juhant in Rafko Valenčič, ur., *Družbeni nauk Cerkve*, Zbirka Teološki priročniki 13 (Celje: Mohorjeva družba, 1994): 439–440.

Politika in religija v »Teoriji in praksi«, v javnem dialogu v Idriji (kjer so sodelovali J. Janžekovič, V. Grmič, Z. Roter in M. Kerševan). V tem času se po Kerševanovih navajanjih začena tudi proces, ki je pripeljal do Kardeljevih stališč o religiji in cerkvi (Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja) in do odstavka resolucije 9. kongresa ZKS, ki govori o tem, da Zveza komunistov Slovenije opredeljuje »svoj odnos do vernih ljudi na načelu, da nima v socialističnem gibanju nobenih posebnih interesov in si v njem ne lasti nobenih pravic, ki ne bi bile hkrati pravice in interesi, potrebe in cilji delavskega razreda in vseh delovnih ljudi, in na načelu, da je religijski ali nereligijski svetovni nazor človeka njegova zasebna zadeva in vprašanje njegove osebne svobode«.9

Zaradi smernic II. vatikanskega koncila so začeli tudi v katoliških institucijah bolj poglobljeno proučevati klasično in sodobno marksistično misel. Na eni strani je to gotovo Anton Stres s svojo knjigo *Razvoj povojne jugoslovanske marksistične teorije religije*¹⁰, o katerem bomo spregovorili v nadaljevanju, na drugi pa teologi, ki so se zbrali okoli že omenjenega mariborskega pomožnega škofa Vekoslava Grmiča. Ta je svojo teološko misel poimenoval socialistična teologija, ta pa, kot bomo lahko videli v nadaljevanju, povezuje krščanstvo in marksizem (tudi zaradi uporabe marksistične analize človeške družbe).

Če torej pokoncilski etos (delno tudi pri nas) deluje v smeri gradnje metodoloških mostov in širših poskusov razumevanja odnosa med (ne samo socialistično) teologijo in marksističnim socializmom, kot je razvidno tudi iz Tuhlerjeva interpretacije pokoncilskega etosa¹¹, se zadeve

⁹ Navaja Marko Kerševan, *Religija v samoupravni družbi* (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1984): 7–8.

¹⁰ Anton Stres, *Razvoj povojne jugoslovanske marksistične teorije religije* (Ljubljana: Družina, 1977).

¹¹ Vladimir Truhlar v knjigi *Pokoncilski katoliški etos* navaja koncilsko načelo, ki pravi, da »se mora človek pri vsej svoji dejavnosti ravnati po svoji vesti« (Ver. svob. 3), kar velja tudi za človeka, ki je v svoji vesti prepričan, da Boga ni, saj ima tudi ateizem svojo etiko, v kateri je veliko poštenja, iskrenosti, pravičnosti, nesebičnosti. Truhlar navaja koncilsko načelo, ki pravi: »Božja previdnost ne odreka za zveličanje potrebne pomoči niti tistim, ki brez lastne krivde še niso prišli do izrečenega spoznanja o Bogu (ki so torej še ateisti), a si prizadevajo, ne sicer brez pomoči božje milosti, da bi prav živeli. Karkoli namreč najde pri njih dobrega in resničnega, Cerkev ceni kot pripravo na evangelij in kot dar tistega, ki razsvetljuje vsakega človeka, da bi končno imel življenje.« (Cerkev 16). Konča z besedami: »Kolikor je tako ateistično življenje zgrajeno po nareku vesti, ga mora katoličan prav tako spoštovati, kakor mora spoštovati po vesti

spremenijo s pontifikatom Janeza Pavla II., čigar ena prvenstvenih nalog postane rekatolizacija kot ideološko političen projekt Cerkve, s tem pa vrnitev v predkoncilске tirnice tudi pri odnosu do marksizma.

Kot meni Kovačič Peršin, je rekatolizacija eden najopaznejših družbenih pojavov tranzicijske dobe vseh »katoliških« dežel nekdanjega socialističnega bloka. Pri tem procesu si Katoliška cerkev prizadeva, da ponovno zavzame tisti družbeni položaj, ki ga je izgubila z revolucijo in vzpostavitev komunističnih režimov: spet naj bi pridobila vodilno družbeno vlogo in odločilni vpliv na vse družbeno življenje, od sociale, vzgoje, izobraževanja do kulture in politike. Pri tem pa po njegovem mnenju ni problematična revitalizacija Katoliške cerkve niti njeno prizadevanje, da si pridobi kar najugodnejši družbeni status, temveč politična težnja, da obnovi arhaično družbeno strukturo in avtoritaren model oblasti, odpravi ali zajezi sekularizacijo družbe in spet ustoličiti ideološke vzorce družbenega vedenja. Če povzamemo, Kovačič Peršin razume rekatolizacijo kot neokonservativni model katoliške prenove, ki je po meščanski revoluciji politika radikalne ideološke konfrontacije. Ta vzorec globoke konservativnosti in nesposobnosti prilagoditve družbenim razmeram ostaja veljaven tudi pri sodobni rekatolizaciji v Sloveniji, ki sama sebe umešča v kontekst protikomunistične restavracije.¹²

Izhajajoč iz konteksta protikomunistične restavracije ostaja posebej problematična retorika »kulturnega boja« kot spopada med svetovnima nazoroma, saj posledično prinaša in utrjuje ideje, da gre pri marksizmu in (katoliški) religioznosti prav za tovrsten spopad.

Na problematično redukcijo marksizma kot (samo) svetovnega nazora je opozoril Kerševan v knjigi *Religija v samoupravni družbi* (1984), kjer jasno pokaže, da marksizem (med drugim) »ni opus Karla Marxa ali vsota vseh odločitev in resolucij partijskih kongresov«, temveč je misel, ki je »nastala, se razvijala in obstaja kot zavestna misel razrednega boja delavskega razreda za revolucionarno preobrazbo razredne družbe«. ¹³ Prav iz povezanosti marksizma z razrednim bojem s položaja proletaria-

---

oblikovana življenja protestanta, muslimana, budista.« (Vladimir Truhlar, *Pokoncilski katoliški etos* (Celje: Mohorjeva družba, 1967), 32).

¹² Peter Kovačič Peršin, *Duh inkvizicije: Slovenski katolicizem med restavracijo in prenovo* (Ljubljana: Društvo 2000, 2012), 131–152.

¹³ Kerševan, *Religija v samoupravni družbi*, 50.

ta Kerševan navedene bistvene značilnosti marksizma, in sicer da ta lahko razvija in mora razvijati teorijo o razredih in razrednem boju v kapitalistični družbi, s tem pa tudi teorijo o reproduciranju in spreminjanju te družbe, da je zaradi tega sestavni del marksizma tudi filozofska misel, ki vključuje in razvija tiste predpostavke (dialektično-materialistične in humanistične), ki so pogoj za razvoj razrednega boja za odpravljanje razredne družbe in znanstveno spoznavanje tega procesa.¹⁴

Teološki odziv na historični materializem

Anton Stres, eden vodilnih slovenskih teologov, ki se ukvarja z odnosom med marksizmom in krščanstvom, v članku *Izvor in jedro idejnih razlik med krščanstvom in marksizmom* tako opredeli razliko med njima: »Osrednje področje, kamor Marx postavi bistveno človeško dogajanje, ni več teoretično abstraktno območje razmerja med posameznikom in človeštvom kot vrsto, temveč konkretno področje družbenega življenja, materialne proizvodnje in družbeno razrednih razmerij, ki se oblikujejo na podlagi te proizvodnje.«¹⁵

To je seveda res, saj je po Marxu človekova zavest produkt družbe in je kot taka družbeno pogojena. Tudi odnos do narave in odnosi med posamezniki so zgodovinsko ustvarjeni ter se generacijsko prenašajo kot množica proizvodnih sil, kapitalov in okoliščin. Tej vsoti produktivnih sil, kapitalov in oblik družbenih odnosov predpisujejo generacije svoje življenjske pogoje ter so predstavljene kot »substancija« in »bistvo človeka«.¹⁶ Po Marxu zato vprašanje, ali je mogoče resnico objektivno (*gegenständliche*) pripisati človeškemu razmišljanju, ni vprašanje teorije,

¹⁴ Kerševan v delu *Religija v samoupravni družbi* predstavi različne interpretacije oz. odnos (jugoslovanskih) komunistov do religije, predvsem dve najbolj znani različici: teorijo, ki obravnava religijo v okviru Marxovega pojmovanja odtujitve (alienacije), ter razlago, ki poudarja navedeno trditev, da je religija oblika odtujitve in da se je treba proti njej bojevati v prizadevanju za celovito osvoboditev človeka, ter problematizira njihovo ideološkost in/ali svetovnonazorskost, ki ji primanjkuje analitičnosti, kontekstualizacije in dosledne uporabe (marksističnega) znanstvenega aparata (Kerševan, *Religija v samoupravni družbi*, 75–86).

¹⁵ Tone Stres, »*Izvor in jedro idejnih razlik med krščanstvom in marksizmom*,« *Bogoslovni vestnik* 39, št. 1 (1979): 8.

¹⁶ Karl Marx in Friderich Engles, *On Religion – Selection* (Mineola, NY: Dover Publications, Inc., 2014), 73.

ampak praktično vprašanje. Človek mora v praksi dokazati to enostranskost/tostranskost (*Diesseitigkeit*) svojega razmišljanja. Zato je prepiranje glede resničnosti ali nerealnosti mišljenja, ki je ločeno od prakse, izključno sholastično.¹⁷

Po Stresu gre torej pri marksizmu za t. i. marksistični ateizem, ki mu stoji nasproti »vera kot vera v obstoj Neskončnega in Skrivnostnega, vera v presežnega in v tem, ontološkem in ne samo časovnem smislu onstranskega Boga«. ¹⁸ Smisel te vere je po Stresu med drugim tudi v tem, da prepoveduje »vsako totalitaristično, vseobsegajoče zaključevanje in ‚zadržnjenje‘ stvarnosti v celoti in vsakega posameznika. Vera v neskončnega Boga je zato tudi vera v ‚neskončnega‘ človeka, ki prav zaradi svoje osebnosti in podobnosti Bogu ne more nikoli biti zreduciran na goli del celote in ga ni mogoče z vidika celote obvladati in celoti podrediti«. ¹⁹ Ker je vera v osebnega Boga po Stresu vera v človeško osebnost in subjektivnost, se s tem vera veliko bolj približa »najsvetlejšim socialističnim idealom kot idealistično-materialistično ateistično izključevanje vsake korenite odprtosti v neskončnost in s tem Neskončnosti, Transcendence in Skrivnosti same.«²⁰

Vidimo lahko, da razmišljanje o marksizmu kot o ateističnem sistemu v omenjenih besedilih preudicira marksizem kot svetovni nazor oz. ideološki sistem, ki je apriorno kritičen do religije. Tak položaj je problematičen iz več razlogov. Nekaj teh smo že omenili. Marksizem ni apriori proti religiji kot taki, npr. vprašanje, ali Bog obstaja ali ne, ga v izhodišču ne zanima. Njegova posebnost je v tem, da zastavlja drugačna vprašanja in odpira nove probleme. Logika marksizma in logika teologije sta različni logiki, pravi Tomaž Mastnak, saj je »marksistično mišljenje teologiji dvakratno tuje in nedosegljivo: kot mišljenje lastnega družbeno-materialnega zgodovinsko-historičnega ‚substrata‘ [...] in lastne dejanskosti kot konkretne zgodovinskohistorične družbene dejanskosti.« Zato »način mišljenja, kakršen je značilen za vero, ni sposoben

---

¹⁷ Prav tam, 70.

¹⁸ Stres, »Izvor in jedro idejnih razlik«, 22.

¹⁹ Prav tam.

²⁰ Prav tam.

prodreti v metodično mišljenje, kaj šele, da bi ga predrl.«²¹ Po Kerševanu zato oznaki »ateistični marksizem« in »ateistični temelji marksizma« spregledujeta njegovo kompleksno naravo in njegovo bistvo ter ga »spravlja[ta] kot neke vrste posebno (proti)religijo v isto vrsto z drugimi religijami ...«²² Poleg tega pa medtem ko Marx analizira konkretno zgodovinsko-historično formo človeške dejavnosti, postavlja teolog iz »odtujene eksistence« vprašanje stvarjenja in nanj zahteva »odtujen« odgovor, odgovor »odtujene eksistence« – »odtujeno eksistenco«.²³

Za podkrepitev razmišljanja o dveh različnih logikah se navežimo na Stresovo objavljeno predavanje IUSTIA ET PAX,²⁴ v katerem predstavi sklop vprašanj in stališč, ki so poudarjena v dokumentih komisije Pravičnost in mir in izjavi Jugoslovanske škofovske konference. Za nas je posebej zanimiva razlaga odnosa marksizma do morale, v kateri po Stresovih besedah »marksizem kot uradna ideologija ne priznava ali pa vsaj ne upošteva dovolj bistvene razlike med moralnim in političnim pogledom na stvarnost«²⁵, saj da marksizem ni morala, temveč znanost, njegov socializem je znanstven in ne utopičen, »zraven tega ne more priznati nobeni morali, še najmanj pa religiozni, samostojnosti in izvornosti«.²⁶ Morale kot zadnje instance, ki sodi o moralni vrednosti posamičnega dejanja ne glede na njegovo politično koristnost, marksizem po Stresu še ni razvil. Vsaka morala, vredna tega imena, se mora po njegovem »ne samo izogibati vsakega utilitarizma in pragmatizma, temveč mora pokazati, da je njegova prva in najpomembnejša kritika«.²⁷

Po Stresu ima krščanstvo vsaj teoretična merila za moralno obsodbo grehov, krivic in zločinov v svojih vrstah, »z marksistično-leninističnega »znanstvenega« stališča pa je mogoče delati samo napake, se pravi, samo

²¹ Tomaž Mastnak, *Obravnavanje marksizma v delih slovenskih teologov: Prispevek k razrednemu boju v »slovenski kulturi* (Ljubljana: ČKZ, 1977), 10–11.

²² Kerševan, *Religija v samoupravni družbi*, 100.

²³ Prav tam, 20.

²⁴ Anton Stres, »IUSTIA ET PAX,« v *Vse premorem v njem. Zbornik predavanj s Teološkega tečaja o aktualnih temah za študente in izobražence 1982–83* (Ljubljana: Medškofijski odbor za študente, 1983), 169–195.

²⁵ Prav tam, 179.

²⁶ Prav tam, 180.

²⁷ Prav tam, 181.

dejanja, ki škodujejo njegovi dokončni zmagi«. ²⁸ Zato misli, da je »to marksistično teoretsko pomanjkljivo pojmovanje morale prvi razlog, da pri nas mnogi ne razumejo moralnih nastopov Cerkve v javnosti in jih enačijo z vmešavanjem v politiko«. ²⁹

Zdi se, da dobi morala pri Stresu svojo abstraktno, neodvisno eksistenco, tako kot Resnica, Transcendenca itd. Tovrstno pojmovanje morale je (ne samo) s položaja historičnega materializma problematično, saj ne izvemo, kako se ta kaže v praksi oziroma kako in na podlagi česa se definirajo moralno dopustna in nedopustna dejanja v posameznih zgodovinskih kontekstih. Sklicevanje na teonomnost etike posledično zastavlja vprašanja o tem, kdo govori v imenu Boga in kje je meja med absolutizacijo in/oziroma privatizacijo religije. Stres piše, da ima krščanstvo vsaj teoretična merila za moralno obsodbo grehov. Katera so? In kaj je s tistimi, ki ne verjamejo v poslednjo sodbo, peklenski ogenj? Kakšna retribucija oziroma povračilo za neizpolnjevanje moralnega kodeksa velja zanje? In ali poenostavljeno enačenje marksizma - leninizma z »znanstvenim« stališčem oziroma mešanje marksizma kot ideologije in marksizma kot znanstvene metode izkazuje poudarke okrožnice Pavla VI., ki je strogo ločil med (marksistično) metodo in ideologijo? In nenazadnje, ali pri marksistični želji po vzpostavitvi brezrazredne družbe, družbe brez (kapitalističnega) izkoriščanja in/ali sužnjelastništva ne govorimo o etičnih idealih onstran utilitarizma in pragmatizma? Verjetno lahko vsaj nekaj odgovorov na zgornja vprašanja iščemo tudi pri socialistični teologiji.

Odgovor socialistične teologije Vekoslava Grmiča in njena navezava na historični materializem

Kaj nam sporoča socialistična teologija ter kje se stikata socialistična teologija in historični materializem? Grmič v knjigi *V duhu dialoga: Za človeka gre* navede ključna izhodišča socialistične teologije, ki so humanizem, emancipacija, sekularizacija (»upravičeno avtonomijo zemeljskih resničnosti in zavračanje podobe Boga kot človekovega tekmeča«)

---

²⁸ Prav tam, 183.

²⁹ Prav tam.

in revolucionarno spreminjanje sveta v smeri brezrazredne družbe, ki ga naveže na evangelijska sporočila prvih krščanskih skupnosti o enakosti, bratstvu, božjem kraljestvu na zemlji, revolucionarnem spreminjanju človeka in sveta, upanju in pogumu ter tudi pripravljenosti na žrtve.³⁰ Paradigmatska podobnost marksističnega socializma z omenjenimi evangelijskimi sporočili je ključna za razumevanje socialistične teologije, saj sprejema in uporablja marksistično analizo človeške družbe in njene zgodovine, izhajajoč iz osnovne premise, da je »vsaka izvirna teološka misel nujno tudi odsev časa in razmer, v katerih je nastala«.³¹ Pri gradnji mostov med socialistično teologijo in marksističnim socializmom gre Grmič celo tako daleč, da piše o zadnjem kot o (na neki način) »sekulariziranem krščanstvu«, saj je nastal na krščanskih tleh in je kritičen do »popačenega krščanstva«.³² Tako kot marksistični socializem tudi socialistična teologija zavrača predvsem neevangelijski dualizem in njegove posledice, ki se kažejo v shizofrenih življenjskih nazorih in praksi številnih kristjanov. Grmič poudari izrazite primere dualizma: »vera-življenje, večno življenje-zemeljsko življenje, duh(ovno)materija (materialno), odrešenje-osvobajanje, duša-telo, služba Bogu-služba človeku, sprava z Bogom-sprava s človekom, vertikalizem-horizontalizem, Kristus-Prometej, ljubezen-razredni boj, revolucija«.³³ Socializem zato po njegovem uresničuje tisto, kar so kristjani zanemarili, namreč skrb za človeka že tukaj na zemlji, »da bi res lahko živel človeka in njegovo dostojno, svobodno in enakopravno življenje že na zemlji.«³⁴ Ljubezen do bližnjega se mora pokazati tudi v boju za pravice zatiranih, zato se Grmič sklicuje na papeža Pavla VI., ki v okrožnici »O delu za razvoj narodov« pravi, da je dovoljeno uporabiti tudi revolucionarni upor za spremembo razmer, »kadar ni očitno in dolgotrajno nasilje hudo prizadelo osnovne človečanske pravice in nevarno škodovalo skupni blaginji dežele«.³⁵

---

³⁰ Grmič, *V duhu dialoga*, 86–89.

³¹ Prav tam, 79.

³² Prav tam, 88.

³³ Prav tam, 89.

³⁴ Prav tam, 101.

³⁵ Prav tam, 31.

Gotovo o tem, kako oziroma koliko se je Grmičev glas slišal v cerkvenih krogih in na kakšne odzive je naletela njegova misel, priča njegova biografija. Različni presojevalci Grmičeve vloge v slovenski cerkveni zgodovini in teologiji bi si zaslužili obširnejšo analizo. Na tem mestu izpostavimo samo Aleša Mavra, zgodovinarja, ki se z Grmičem intenzivno ukvarja. Maver v članku (skupaj s soavtorjem Antonom Ravnikom) med drugim obravnava katoliško revijo Znamenja, katere prva številka je izšla leta 1971 in je nekako nasledila glasilo Cirilmetodijskega društva *Nova pot*, »ki so ga škofje večinoma gledali postrani«³⁶. Avtorja revijo Znamenja umeščata med konformizem in disidentstvo. V navezavi na zgornjo (kratko) predstavitev socialistične teologije nam bo služil komentar na Grmičevo misel: »Kristusu je šlo za novega človeka in novi svet pravičnosti in ljubezni, za svet bratstva, enakosti in svobode. Šlo mu je najprej za *uresničevanje vrednot, ki jih danes zagovarja socializem*.«³⁷ Grmičev odlomek opremi sarkastičen komentar avtorjev: »Odločilni kritiki »konstantinskega krščanstva« je bil med drugim zoperstavljen »prakomunizem« prve Cerkve, Jezus iz Nazareta pa naj bi imel s svojim naukom v mislih prav (bržkone jugoslovanski) socializem.«³⁸

Opozoriti želimo, da tovrstno obravnavanje »paradoksa Vekoslava Grmiča« deluje kot poenostavljena kritika, ki bolj spominja na branjenje okopov kot na izkazovanje prepotrebne (znanstvenega) razumevanja in kontekstualizacije njegove misli.

Sklep

Če se vrnemo k svojemu izhodiščnemu razmišljanju o dualističnih premisah in razhajanjih med idealizacijo in dejanskostjo, je stik socialistične teologije in historičnega materializma gotovo (tudi) v tem, da se oba na svoj način upirata idealističnemu pojmovanju narave, družbe in človeka. Sklenemo lahko, da socialistična teologija odgovori na vprašanja, na kateri (Stresova) teologija ne odgovori, namreč kako »Ono-

³⁶ Aleš Maver in Anton Ravnikar, »Zastrta znamenja: vprašanje disidentstva katoliške cerkve v Sloveniji v obdobju 'vzhodne politike' in revija Znamenje,« *Annales, Ser. Hist. Sociol.* 27, št. 4 (2017): 799, <https://doi.org/10.19233/ASHS.2017.56>.

³⁷ Prav tam, 800.

³⁸ Prav tam.

stranski« deluje tukaj in zdaj? Kako se upreti malikovanju Boga kot »podobe Boga«? Zdi se, da je prav (metoda) socialistične teologije tista, ki obravnava problematičnost univerzalij, indoktrinacije in privatizacije Resnice, Transcendence, Neskončnega in Skrivnostnega, s tem ko zagovarja metodo dialektičnega materializma kot sinonima za dosledno »znanstvenost« brez idealističnih spoznavnih teorij, ter kot izvirna teološka misel tudi izraža čas in razmere, v katerih je nastala.

B i b l i o g r a f i j a

Gril, Janez, ur.: *20 let po koncilu. Zbornik predavanj s Teološkega tečaja o aktualnih temah za študente in izobražence 1983–1984*. Teologija za laike 8. Ljubljana: Medškofijski odbor za študente, 1984.

Grmič, Vekoslav. *V duhu dialoga: Za človeka gre*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1986.

Iljaš, Domen. »Katolištvo in marksizem: kratek pregled razvoja krščanskega socialnega nauka v odnosu do marksizma in prispevka Vekoslava Grmiča k tej temi«. *Kud Logos*, 29. 6. 2016. <http://kud-logos.si/2016/katolistvo-in-marksizem/>.

Juhant, Janez, in Rafko Valenčič, ur. *Družbeni nauk Cerkve*. Zbirka Teološki priročniki 13. Celje: Mohorjeva družba, 1994.

Kerševan, Marko: *Religija v samoupravni družbi*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1984.

Kovačič Peršin, Peter, ur. *2000, časnik za mišljenje, umetnost, kulturna in religiozna vprašanja*, št. 17/18 (1981).

Kovačič Peršin, Peter. *Duh inkvizicije: Slovenski katolicizem med restavracijo in prenovi*. Ljubljana: Društvo izdajateljev časnika 2000, 2012.

Leon XIII., *Quod Apostolici Muneris. Encyclical of Pope Leo XIII on Socialism*. Vatican. Dostop 2. 10. 2020. http://www.vatican.va/content/leo-xiii/en/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_28121878_quod-apostolici-muneris.html.

Maver, Aleš, in Anton Ravnkar: »Zastrta znamenja: vprašanje disidentstva katoliške cerkve v Sloveniji v obdobju ‚vzhodne politike‘ in revija Znamenje.« *Annales, Series Historia et Sociologia* 27, št. 4 (2017): 793–807. <https://doi.org/10.19233/ASHS.2017.56>.

Mastnak, Tomaž. *Obravnavanje marksizma v delih slovenskih teologov: Prispevek k razrednemu boju v »slovenski kulturi*. Ljubljana: ČKZ, 1977.

Marx, Karl, in Friderich Engels. *On Religion – Selection*. Mineola. New York: Dover Publications, Inc., 2014.

Ramšak, Jure. »*Katoliška levica in marksizem v Sloveniji po II. vatikanskem koncilu: ideološka kontaminacija in njene politične posledice.*« *Acta Histriae* 22, št. 4 (2014): 1015–1038. <https://zdpj.si/wp-content/uploads/2015/06/ramsak.pdf>.

Stres, Anton. *Razvoj poveljne jugoslovanske marksistične teorije religije*. Ljubljana: Družina, 1977.

Stres, Tone. »Izvor in jedro idejnih razlik med krščanstvom in marksizmom.« *Bogoslovni vestnik* 39, št. 1 (1979): 3–23.

Stres, Anton. »IUSTIA ET PAX.« V *Vse premorem v njem. Zbornik predavanj s Teološkega tečaja o aktualnih temah za študente in izobražence 1982–83*, uredil Rudi Koncilja, 169–195. Ljubljana: Medškofijski odbor za študente, 1983.

Truhlar, Vladimir. *Pokoncilski katoliški etos*. Celje: Mohorjeva družba, 1967.